

משבר החינוך והתרבות בשנת ה-60 למדינה

זלמן שובל

עלול להיות מורגש לטווח ארוך מאד! הביטויים הבלתי תרבותיים ולעיתים הביריוניים בפי חלק מדוברי המורים, הצגות הראווה על שפת הים בביקני או ההחלטה להפגין באנאפוליס (באנאפוליס אמנם הייה ראוי להפגין - אך לא מהטעמים האלה...) שיקפו, אולי שלא בצדק, את הפער בין צלמם של מורי ישראל - בין מה שהיו בעבר לבין מה שצריכה הייתה להיות דמותם גם בהווה. אין להכליל, כמובן, ורבים מהמורים אינם כאלה - אך זו התדמית שנוצרה. למרות כל הדיבורים המתחסדים משני הצדדים, השביתה הייתה על כסף, על כסף, ועוד פעם על כסף! רפורמה אמיתית לא הושגה, ומן הסתם גם רבים מראשי ארגון המורים לא רצו בה. עובדה: בפעם האחרונה (ואולי הראשונה) שהוצעה רפורמה מרחיקת לכת (אף שהיו בה גם ליקויים) הייתה בתקופה בה כיהנה לימור ליבנת כשרת החינוך, מדובר ב"רפורמת דוברת", שכללה סעיפים חשובים לגבי שיפור מצב המורים ורמתם, וכן שדרוג במעמדם של מנהלי בתי הספר - גם אז דאגו עסקני המורים ליריטה עוד בטרם המריאה. אין להבין מדברים אלה, שאין צורך אמיתי בתוספת שכר משמעותית לציבור המורים. אדרבא, ואדרבא, ובזכות המדיניות הכלכלית של בנימין נתניהו ישנם היום האמצעים לכך - אך הכסף בכל זאת איננו עונה את הכול - ובוודאי לא בתחום החינוך. חמור עוד יותר מהתנהגותם של המורים היה מחדל הממשלה. ברוב מדינות העולם התרבותי, ממשלה (ומדובר לא רק בשרת החינוך שממשיכה לדמיין "אופק חדש בחינוך" בעלות של מיליונים), שהייתה מרשה לעצמה לזרוק מאות אלפי תלמידים במשך קרוב לחודשיים לרחוב - הייתה נאלצת לפנות את מקומה; אך לא בבית ספרנו! יתכן, כמובן, שממשלה זו, שאיננה מתפקדת גם בתחומים אחרים, סומכת על כך, שהציבור הנואש ממילא, פיתח אדישות כלפיה - ואם כך, סברה, וכנראה בצדק, שיבלע גם שביתה זו וגם את השביתה באוניברסיטאות שבאה בעקבותיה.

היה קיו זמנים בהם כיהן בישראל שר חינוך ותרבות. אך לא עוד. אחת מממשלותינו החליטה להפריד בין החינוך לתרבות - לא מטעמים ענייניים, חלילה, אלא מסיבות קואליציוניות, כלומר, כדי לאיש תיק בשר נוסף או לתתו לעוד מפלגה בקואליציה. ולא רק בשינוי סמנטי היה מדובר, כי אם בתוספת מנגנונים, תקנים, לשכות וכל שאר מיני ירקות הקשורים בכינון משרד ממשלתי.

שביתה המורים כסימפטום

אפשר, כמובן, לשאול בתמימות, האם הקמתם של שני משרדים ייחודיים, האחד לחינוך והשני לתרבות, זיכתה כל אחד ואחד מהם בעדנה? לא בדיוק. בשנת ה-60 למדינה, שניהם - נמצאים במצב משברי. מה שקרה בחינוך כבר ידוע: הידרדרות לימודית ברוב המקצועות, נסיגה פדגוגית, ירידה בהקניית ערכי-יסוד של תרבות עברית, ציונות, אזרחות, ידיעת הארץ ואהבת הארץ - וכתוצאת לוואי כמעט אוטומטית מכך - עליית האלימות, הן בין כותלי בית הספר והן מחוצה להם. גם תופעת הירידה מהארץ, היא במידה רבה פונקציה של חינוך לקוי. כדי להיווכח בגודל המשבר, אולי לא היינו זקוקים לסטטיסטיקות המתפרסמות חדשות לבקרים על הישגיהם הלקויים של תלמידי ישראל במתמטיקה, באנגלית או בהבנת הנקרא - או לנתונים על הגיוס החסר לצה"ל ולשירות המילואים ולתופעת הסרבנות בכלל - אך אז באה השביתה האחרונה (האחרונה?) במערכת החינוך והוכיחה אליבא דכולי-עלמא את ממדי המפולת! השביתה הייתה שערורייה לאומית מבחינת כל המעורבים בה - ארגון המורים העל-יסודיים והממשלה כאחד, וניזקה

זלמן שובל כיהן כשגריר ישראל בארה"ב בשנים 1990-1993 ובשנים 1981-2000. היה ח"כ וחבר בוועדת חוץ וביטחון בשנים 1970-1981 ו-1988-1990.

מהי בעצם מטרת החינוך, כלומר מהו ייעודו של בית הספר?

שנן רפורמות, שניתן להגדירן כמקצועיות, ואם תאמצנה, כך סוברים, תעלינה את החינוך בישראל לרמות המקובלות למתקדמות שבמדינות. בעניין זה, צריך יהיה להגדיר מחדש את תפקיד המנהל ואת סמכויותיו הפדגוגיות והמנהליות בכלל, וכלפי המורים במוסד שהוא עומד בראשו, בפרט. חייב להיות סינון הרבה יותר יסודי של המועמדים להוראה וקביעת תנאי סף של תואר ב.א. לפחות - וכפועל יוצא מזה, צריך יהיה לערוך שינויים יסודיים גם במוסדות אשר מכשירים היום את מורי ומורות ישראל. אחד הנושאים האחרים שאיננו יכול להיעלם מהרפורמות הנחוצות, הוא גודלן של כיתות הלימוד; ואכן הקטנת מספר התלמידים בכיתות, ובפרט בכיתות הנמוכות, חשובה - אך היא איננה חזות הכול - המבחן העיקרי הוא רמת המורים (ויש מי שיוסיף, מה שהתלמיד רואה ושומע בבית). אך מעבר לכל אלה, נראה שהגיע הזמן להגדיר מחדש, מהי בעצם מטרת החינוך, כלומר מהו ייעודו של בית הספר? אפשר, כמובן, לטעון שהמטרה האחת והיחידה היא הקניית ידע והשכלה - ובעיקר במקצועות ה"ליבה" (הגם שהמונח "ליבה" משתנה מדי פעם על-פי אתגרים כלכליים ומדעיים שונים). ואכן, זו מטרה חשובה בעולם שהופך יותר ויותר תחרותי - ובוודאי במדינה כמו שלנו שהיתרון האיכותי בכל התחומים הוא לא רק תנאי חשוב להיותנו חלק, ורצוי חלק מוביל, מהעולם המתקדם - אלא גם מרכיב חיוני בביטחוננו הפיזי מול העולם שסביבנו. לא יכול, אפוא, להיות ויכוח שהחינוך וההשקעה הלאומית בו חייבים לבוא מייד אחרי הביטחון בסדר הקדימות הלאומי שלנו. אך נשאלת השאלה האם טיפוח הגאונות, או לפחות הכישרונות, צריך להיות מטרתו היחידה של החינוך בישראל? הגישה הליברלית המקובלת היום ברבות משרדות החינוך בישראל תשיב על כך בחיוב, לשון אחר: החינוך ואולי גם הקניית מקצוע, הן מטרה מפני עצמה ואל לבית הספר לעסוק יתר על המידה בעניינים אחרים שממילא חלוקות לגביהם הדעות. אקולוגיה, התחממות כדור הארץ וכיוצא באלה, הם נושאים הנוגעים לכלל האנושות, אך לא מעבר לזה. ברור שהעמדתם זה מול זה של חינוך נטו או ערכים, הינה מטעה ומעידה על ניסיון להתחמק מהשאלה, האם ערכים, ואילו מהם, צריכים להיות חלק מתפקידו של בית הספר - אם לאו. יש גם לזכור, וסוגיה זו נעדרה גם מ"רפורמת דוברת", שתנועות הנוער שבעבר מילאו תפקיד מרכזי בחינוך הערכי, כמעט ואינן עוסקות בכך עוד. ברם, ערך אחד כן ממשיך להיות ברוממותו של החינוך, לפחות אצל שרי החינוך מהשמאל: הדמוקרטיה. איני רואה בעיה בערך זה, אך יש לי הערה: אחרי ששרת החינוך הנוכחית, הפרופ' יולי תמיר, ביקרה בישיבת "מרכז הרב" ונתקלה שם בקבלת פנים בהחלט בלתי מנומסת, היא העירה ש"ספק אם בישיבה

הפנימו את ערכי הדמוקרטיה". אמנם היה מקום לביקורת, אבל היציה היו צריכים להיות מופנים יותר לשאלה, האם תלמידי הישיבה הפנימו את ערכי הממלכתיות, שכן, עם כל הכעס המובן והמוצדק על הקו הפוליטי שהשרה מייצגת - היא, כמו כל שרי ישראל, מכהנת בתפקידה מטעם הממלכה ולא מטעם עצמה. מכל מקום, אין כל סתירה בין הקניית ערכי הדמוקרטיה להקניית ערכים לאומיים וממלכתיים ונקודת התורפה האמיתית היא בחינוך לאזרחות ישראלית טובה. הדגש הוא על "ישראלית" ולא חינוך סתמי לאזרחות - נקודת התורפה היא בתשומת הלב הבלתי מספקת (ובמקומות רבים אף בלתי קיימת) לערכים לאומיים וציוניים, חלוציים ויהודיים ובזיקה להיסטוריה של עם ישראל - שכן, בלעדי כל אלה, ייפגע בסופו של דבר החוסן הלאומי של הציבור הישראלי - שהוא הטיט והמלט של חומת המגן בפני מזימות אויביו.

בעוד אני כותב שורות אלה מתפרסם בתקשורת כי משרד החינוך החליט לבטל נושאים מהותיים בתכנית הלימודים שלו. מדובר בנושאים כגון: הלוח העברי, חנה סנש, אליעזר בן-יהודה, מלחמות צה"ל ומבצעיו וחוק השבות - ולהמירם בערכי חברות, אהבה, היחס למיעוטים, שוויון חברתי, איכות סביבה, וכיוצא באלה. אמנם גם הנושאים היהודיים והציוניים לא נעלמו, ואולי אף מדובר במתווה לימודים יעיל יותר - אך השאלה היא - לאילו מהנושאים תינתן עדיפות?

מי שמתיימר להיות תלמידו של בן-גוריון, נשיא המדינה מר שמעון פרס, פיתח לעצמו באחרונה תיאוריה מוזרה שאסור ללמד תלמידים היסטוריה, שכן "היסטוריה היא מלחמות ואילו העתיד הוא מדע והיי-טק" (מעניין מה בן-גוריון היה אומר על כך?!).

ההשפעה הקטלנית של השמאל האנטי-ציוני, או הפוסט-ציוני, ועימה ה"התאמרקות" (על משקל ההתייוונות) שחדרו לחלקים מהחינוך הגבוה, מחלחלת גם לבתי הספר היסודיים והתיכוניים - וכל רפורמה במובן האמיתי של המילה תהייה חייבת להתמודד עם סוגיה קריטית זו.

ומהחינוך הלקוי - לתרבות המאוּימת. מדינת ישראל הייתה בעבר, ובמידה מסוימת הינה עדיין, מרכז תרבותי ברמה בינלאומית: במוסיקה, בתיאטרון, באמנויות הפלסטיות ובספרות. גם לעלייה מברית המועצות לשעבר, הייתה תרומה חשובה לכך. התרבות שלנו מייחדת אותנו משכנותינו (מכס נורדאו העיר פעם לזאב ז'בוטינסקי כי השלום יגיע כשבגדאד תנגן תזמורת סימפונית מארץ ישראל) ומקנה לנו, עם ההישגים בתחומי המדע, הרפואה, החקלאות, הטכנולוגיה ובתחומים דומים נוספים, את כרטיס הכניסה לעולם התרבותי והמתקדם. הישגים אלה נוסף לצה"ל, נמנים גם הם כמקרבי יהודים רבים בגולה למדינה ולתחושה כי מדינת ישראל היא נכס שראוי להתגאות בו, וזאת למרות, שאינם דתיים או שאינם חדורים משחר נעוריהם ברוח הציונות.

השפעות מצוקת התקציב

מסודות תרבות בכל העולם אינם יכולים היו להתקיים ללא תמיכה כספית חיצונית - בין אם מתקציבים ממשלתיים ובין אם מגורמים פרטיים, או משניהם גם יחד. אך בישראל לא זו בלבד, שאין מסורת מפותחת דייה של פריסת חסויות מצד חברות ופרטים למטרות תרבות, אלא ששיטת המסים, בניגוד לאמריקה ובריטניה לדוגמא, איננה מעודדת זאת. יש אמנם תמיכה של "מפעל-הפיס", אבל גם זה איננו מספיק ותמיכותיו אינן תמיד במקום הנכון. אנו עדים מדי שנה בהפחתה הדרגתית בתקציבי התרבות, הן מבחינה יחסית והן באופן אבסולוטי - כשלגבי השנה הנוכחית היה מדובר תחילה על קיצוץ של 50 מליון ₪ - שלו בוצע הייה מסכן את עצם קיומן, ובוודאי את איכותן, של רבות מהפעילויות החשובות ביותר בתחום התרבות. המלחין הבלתי ניגלה היה יכול אולי להמשיך להלחין, והמחזאי לכתוב - אבל לקהל באולמות התיאטרון והקונצרטים, במוזיאונים ובמועדונים, במתנ"סים ובמרכזים הקהילתיים, בעיקר בפריפריה, היו ניתנות פחות ופחות הזדמנויות ליהנות ממופעי תרבות מכל הסוגים. הקיצוץ הנוסף הזה אמנם בוטל ברגע האחרון בזכות חברי הכנסת, אך המצוקה הבסיסית באמצעים העומדים לרשות התרבות בישראל נמשכת וביטול הקיצוץ איננו משפר את המצב באופן יסודי.

הממשלה הנוכחית החליטה, כידוע, למנות שר ערבי - דבר שהוא אולי ראוי באופן עקרוני. חיפשו - חיפשו ומצאו תפקיד - שר התרבות, המדע והספורט! יש בכך זלזול כלפי התרבות והמדע - ואולי גם כלפי המיעוט הערבי. בין כה וכה, קשה להתרשם כי מר ראלב מג'אדלה, השר החדש - לאחר שהתפנה מהשמעת דעות בעניינים מדיניים וביטחוניים (ובכך הוא איננו נבדל מרוב השרים האחרים), או מהצגת עמדותיו בנושאי דת ומדינה - שענייני

התרבות דווקא נמצאים בראש מעייניו. לשר מג'אדלה היו בעבר הישגים בתחומים שונים, בעיקר מתקופת שירותו בהסתדרות העובדים, ואולי הוא פועל מאחורי הקלעים, אך גם אם זה כך, אין סימן לתוצאות, ואם צדקה כתבתו של קלמן ליבסקינד במעריב, התנהלותו במשרד החינוך גם איננה עומדת באמות המידה של מנהל תקין. אפשר גם לתמוה על מי שקרא "לייחד דקת דומייה לנשים ותינוקות הפלשתינים שנהרגו בעזה" ולשאול, האם הוא באמת האיש המתאים ביותר לכהן כשר, על אחת כמה וכמה כשר התרבות בממשלת ישראל! מר מג'אדלה, כמו כל אזרח אחר, זכאי לדעותיו - אך שוב, השאלה היא, האם הוא מבין, שהוא איננו איש פרטי אלא נציג הממלכה?

אנו רגילים, כמובן, לפזמון הידוע, הן מפיו של מר מג'אדלה והן מכיוונה של הפרופסור תמיר: "נערי האוצר אשמים!" אך פקידי האוצר אינם אויבי החינוך והתרבות, וגם לא אויבי הבריאות והרווחה - הם מבצעים מדיניות ואם צריכים בטענות, הרי זה אל השר הממונה, כלומר אל שר האוצר. אילו היו לנו שרי חינוך ותרבות אמיתיים, אשר מסורים כל כולם לנושאים שבעבורם הגיעו לשלחן הממשלה - ולא רק ניצבים מזדמנים בלהקת הקואליציה, ולו המפלגות ששלחו אותם היו מעניקות להם את הגיבוי הפוליטי הדרוש - היו נחסכים מאיתנו רבים מהביזיונות, הן בחינוך והן בתרבות, לפחות במישור התקציבי. זאת ועוד, האוצר אמנם ממונה על המסגרת התקציבית, אבל הממשלה כולה והעומד בראשה אחראים לסדר הקדימות בחלוקתו. שרי החינוך והתרבות צריכים לדאוג לתקציביהם - ולהיות מוכנים לשלם את המחיר הפוליטי והאישי אם הם אינם מצליחים לקדם את הנושאים שהם ממונים עליהם.

בסיכום: אם סבר מישוהו בזמנו שעל-ידי פיצול משרד החינוך והתרבות לשניים יתווסף נופך לכל אחד מהם - הרי מה שקיבלנו הוא ההפך מזה: כישלון כפול שניים - ומשבר הולך ומעמיק. ■

וראה זה פלא, למרות כל הניסיונות לא עלה בידי שיטות החינוך המודרני להחניק כליל את הצימאון לדעת.

אלברט אינשטיין